

УДК 255.83:811.14'02'276.5(38)

811.14'02'37

DOI: 10.5937/sabornost9-9776

Оригинални научни рад

Јелена Фемић Касапис*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

Термин *τελετή* у грчким изворима обредног садржаја¹

Abstract: Дохришћански грчки свет у свом историјско-религијском миљеу дележи две категорије обреда — јавне и тајне култове који су се вршили у част дожанстава. Радни предлог овог рада чини тајни култ, мистеријски обред описан термином *τελετή*. На осамнаест одељака-потврда античких писаца и петнаест хришћанских спроведена је филолошка, историјско-семантичка анализа употребе ове речи. У антици она означава обред уопште, обредну службу као и службу мањег вида, аналоге молебана и јелеосвећења, свечани чин освећења простора, с нагласком на свештеним радњама сопственог темпа и ритма. Остала значења су јој верски празник, свечаности, свештени чин, *officium*. Рад ће показати да су се ова значења готово сва пренела и у хришћанску писану реч, где по преимућству термин читије свете тајне крштења, миропомазања, причешћа, као и освештања масла.

Key words: мистеријски обреди, култ, *τελετή*, термин, значење, употреба.

Општи увод

У старогрчкој култури постојале су две категорије религијских обреда, две врсте *λατρεία*, између којих је била повучена јасна линија раздвајања. Једни су били јавни, приношени и вршени у част дожанстава која је уважавао и наметао полис, центар државног и јавног живота својих житеља (Burkert, 1985, 276). С друге стране, и упоредо са овима, постојали су тајни, мистеријски обреди, по садржају суштински различити од поменутих обреда полиса (Rudolph, 2005, II, 6327).

* jkasapisd@gmail.com

¹ Почетни оквир овог чланка представља поглавље о термину, изложено у докторској дисертацији аутора *Терминологија грчких мистерија и њена хришћанска осмишљења* (одбрањеној марта о.г., у целости доступној у дигиталном репозиторијуму Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ града Београда). У овој студији основни текст је преустројен и допуњен новим анализама и закључцима.

Мистеријски култови, који су настали и постојали једино на грчком тлу, представљају оригиналну тековину старогрчке културе.² Реч је о институцији чија се сврха изједначавала са сврхом осталих, немистеријских култова: повезати на овај или онај начин људски и божански елемент, остварити однос божанства — о којем год била реч — и човека. Циљ сваког култа био је, и остаје, ставити у однос божанство и човека да би човек — једнако на овај или онај начин — обезбедио након овоземаљског живота вечни живот у благостању и срећи, по Рудолфу даровање наде у неку врсту опстанка након смрти, „*survival after death*“, **на шта упућују погребни дарови за упокојене**³ (Rudolph, *истио дело и сѝраница*). Учествовање у заједници са божанством чини смисаоно језгро античких култова, уједно представљајући дијахронијску окосницу сваког верског обреда. Најранија сведочанства и извори за изучавање мистеријских култова вршених у античком свету на тлу Грчке датирају од седмог века пре Христа и сежу до четвртог века по Христу. Тако се историја мистеријских обреда може пратити неких једанаест векова.⁴

Следом, грчка религијско-културна матрица познавала је јавне и тајне култове. Оно што је добро и представља срећу за изучаваоце религијске културе је то што нам је познато шта чини поменути линију раздвајања. Наиме, док су јавни култови отворени, доступни свима и не изискују предуслов за учешће у њима, мистеријски захтевају нарочито увођење, посвећивање у њих. Реч је о чину иницијације, посебној радњи којом особа постаје члан мистеријске заједнице.⁵

Увод

Именска терминологија мистеријских обреда

Термини који означавају и именују мистеријске обреде гласе *μυστήρια*, *ἄργια*⁶ и *телетј*. Првим, *μυστήρια*, мистеријама, по преимућству су именовани сами мистеријски обреди, тиме дајући исходишно, појмовно-идеолошко

² Да би се потом раширили искључиво као последица хеленизације (Rudolph, 2005, II 6329).

³ Као пример наводи „Орфички“ златни тањир из јужне Италије.

⁴ У овом дугом временском периоду уједно су се образовале и три значајне културно-цивилизацијске целине које су на свој начин и у својој мери у наставку утицале на обликовање европске културе. То су антика, хеленизам и хришћанство. Мистеријски обреди су се развијали и обављали у оквиру античке целине. Терминологију мистеријских обреда преузела је, ослонивши се обема ногама на њу, хришћанска реч.

⁵ Лако се запажа да и у хришћанској служби, појмовном аналогу култа, у оквиру литургијског богослужења, једнако постоји чин иницијације као услов за учешће у њој — крштење и миропомазање.

⁶ Историјско-семантичку и употребну анализу овог термина представили смо у: *Теолошки ѿиљеди* 3/2015, Београд.

назвање свим обредима ове врсте.⁷ Други термин, ὄργια, означава заокружени култ посвећен конкретном дожанству — превасходно старогрчкој догињи Деметри и догу Дионису.⁸ У наставку, његова употреба протеже се на светковине уопште — славе, прославе, свечаности. У обзир долазе и заветине.

Сам чин иницијације у грчком језику именују два термина. Један је μύσις и то је уједно његово једино значење.⁹ Други је термин којем смо се овде посветили, τελετή. Треба напоменути да овај термин с језичке тачке гледишта није једнообразан. У истом значењу, на име исказивања церемоније обреда, постоји сродна реч, τέλη, која се суреће, на пример, у Софокловом Едипу на Колону и Еурипидовој Медеји¹⁰. Ипак, τελετή је та која је у овом значењу потпуније и снажније изградила свој језички лик, и ми ћемо ову реч представити у средишњем делу рада, у покушају сагледавања њеног историјско-семантичког хода кроз грчку писану реч.

Први помени. Термин τελετή не помиње се у хомерским спевовима. Најраније потврде његове заступљености сусрећу се код Херодота и Еурипида. Употребљавају га трагедиографи и комедиографи, философи, беседници, песници. Добро је заступљен у магијским списима.

Значења термина τελετή

„Посвећење, иницијација“

Значење увођења у обред очитује једнина термина и сусреће се, на пример, код Херодота. До сходног одељка у *Историји*, историчар казује како је Скилеј (Σκύλης, ό), син скитскога краља Арјапита, по преузимању престола након погидије свог оца узео себи за жену очеву супругу, себи маћеху. Међутим, када је пожелео да буде посвећен у Дионисове мистерије, за време саме иницијације примио је вест о лошем знамењу — од удара грома изгорела је његова палата у Олдији. Упркос томе, Скилеј је иницијацију одавио, Hdt.4.79:

Ἐπεῖτε δὲ ἔδεέ οἱ κακῶς γενέσθαι, ἐγένετο ἀπὸ προφάσιος τοῖησδε. Ἐπεθύμησε Διονύσῳ Βακχεῖῳ τελεσθῆναι· μέλλοντι δὲ οἱ ἐς χεῖρας ἄγεσθαι τὴν τελετὴν ἐγένετο φάσμα μέγιστον... Σκύλης δὲ οὐδὲν τούτου εἶνεκα ἤσσον ἐπετέλεσε τὴν τελετὴν.

Превод на српски језик гласи:

⁷ У латинском језику, поред латинизоване позајмљенице *mysteria*, постоји и у виду превода, *initia*, одакле је у наставку изведена друга именица, *initiatio* „посвећење, иницијација“.

⁸ Потом и Кибели, и самотрачким Кабирима.

⁹ Представља именску изведеницу од глагола μύω „посветити, увести у обред“. У вези с њим наводи се партицип из микенског слоја грчког језика, у транскрипцији *mi-jo-me-no*, чије се значење схвата и преводи „посвећен, инициран“ (Chantraine, 1968, s.v. μύω, 728a).

¹⁰ S.Oed.Col.1050, E.Med.1382.

По свој прилици њему се тада десила једна неприлика, и то под следећим околностима. Зажелео је *ga дуге ѿосвећен* у Бахове и Дионисове мистерије, али кад је над њим требало да се изврши обред посвећења, на небу се појавило неко врло значајно знамење... Али, и поред тога, над Скилејем буде извршен *обред ѿосвећења*. (Херодот, 1980, 143)

Превод на енглески језик гласи:

Since however it was fated that evil should happen to him, it happened by an occasion of this kind: he formed a desire to be initiated in the rites of Bacchus-Dionysos, and as he was just about to receive the *initiation*, there happened a very great portent. ... but Skyles none the less for this completed his *initiation*. (Herodotus, 1890)

Овде је термин употребљен два пута, очитујући конкретан ритуалан чин, почетни чин којим се особа уводи у обред. Термин је на оба места употребљен у једнини јер је реч о конкретном обредном ритуалу, не о укупности мистеријског култа. У првом јављању термина у одељку види се да је за глагол који означава радњу увођења, у Арсенићевом преводу пренет у виду тумачења, ἄνω, и да је заступљен у пасиву, ἄγεσθαι. Закључак који израња гласио би да је морао постојати други, друга особа, свакако већ уведена и посвећена, нека врста надзора — епопт, ако не управо он, који је је уводио, односно чинио да нови кандидат *дуге увеген* — ἄγεσθαι τὴν τελετὴν — у обред иницијацијом.

Из превода на енглески језик примећује се да је употребљен англицизиран облик латинског лексичког предлошка. То упућује на закључак да енглески језик у свом лексичком фонду није поседовао одговарајућу домаћу реч за овај чин, или, уколико је нека реч ипак постојала, она није била довољно аналогна да би била употребљена. Следом, у англиканском културно-верском домену овакав чин, уско специфичан, изворно није постојао.

Аристофан у Жабама кроз уста Ајака, митског краља острва Егине, казује да је прву дожанску службу људима показао Орфеј, Ar.Ra.1032:

Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετὰς θ' ἡμῖν κατέδειξε.

У преводу:

Свете *ѿајне мистерија* Орфеј откри. (Аристофан, 1978)

У преводу на српски језик термин је преведен у виду тумачења свог садржаја, следом описно. С обзиром на то да глагол именице, τελεσθῆναι, значи „посветити се у мистерије“, најпрецизнији превод за τελετὴ био би „посвећење, мистеријска иницијација“, као у претходној потврди. Односно: „Орфеј нам показа/обзнани иницијацију“. Исто тако, из две представљене потврде уочава се да је у овом значењу термин могао бити употребљен у оба граматичка броја (у овој потврди у множини, у претходној Херодотовој у једнини).

„Обред“

Херодот за опис обреда вршеног и у Деметрину част користи именицу *τελετή*, Hdt.2.171:

Καὶ τῆς Δήμητρος *τελετῆς* πέρι, τὴν οἱ Ἕλληνες Θεσμοφόρια καλέουσι, καὶ ταύτης μοι πέρι εὖστομα κείσθω, πλὴν ὅσον αὐτῆς ὁσίη ἐστὶ λέγειν· αἱ Δαναοῦ θυγατέρες ἦσαν αἱ τὴν *τελετὴν* ταύτην ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγαγοῦσαι καὶ διδάξασαι τὰς Πελασιώτιδας γυναῖκας·

Превод на српски језик гласи:

Нећу такође да говорим ни о Деметриним *мистеријама*, које Хелени називају Тесмофорије, него ћу, само говорити о оном о чему није забрањено да се говори. Те *мистерије* су Данајеве кћери пренеле из Египта и посветиле у њих и пелашке жене. (Херодот, 1980, 143)

Превод на енглески језик гласи:

And of the *mystic rites* of Demeter, which the Hellenes call /thesmophoria/, of these also, although I know, I shall leave unspoken all except so much as piety permits me to tell. The daughters of Danaos were they who brought this *rite* out of Egypt and taught it to the women of the Pelasgians; (Herodotus, 1890)

Именица је употребљена у једнини и означава обред као апстрактум обредних радњи у целости. Реч је о обредној служби, богослужењу. Термин не представља властито име Деметриног обреда. Грци су Деметрин обред, како и каже у одељку, звали Тесмофорије. У преводу на српски језик Арсенић употребљава реч „мистерије“, што представља тумачење основног термина. У преводу на енглески, за значење *обред* употребљена је именица *rites*, по пореклу англицизирани латинизам, и стоји у множини. Њена једнина означава обичај, ритуал. Следом ритуали, односно свеукупност повезаних и међусобно се надовезујућих ритуала за англицистички, културолошки латинизовани свет је оно што чини један обред. Тако и јесте.

И из овог одељка, што је општепознато за мистеријске обреде, види се да о појединостима са самог обреда није било дозвољено говорити. Одељак је значајан јер пружа обавештење о пореклу Деметриног обреда. По Херодоту, Данајеве кћери су га из Египта пренеле на просторе Грчке.

На основу досада изнетих потврда, примећује се да је једнина термина могла означавати и чин иницијације у обред и свеукупност обреда. Тако би се могао извести закључак да је иницијација у толикој мери била услов за учешће у обреду, да га је могла и у целости означавати, представљати окосницу његовог осмишљења; оправдање његовог установљења и у наставку вишевековног постојања (уп. горе, нап. 7).

„Обредна служба“

На самом почетку Еурипидове трагедије *Бакхе*¹¹, дог Дионис казује како је, ступивши на грчке просторе, прво дошао у град Тебу. Ту је међу тамошњим становништвом установио седи обред. Подучио их је да се одлаче у јелењу кожу и приликом свечаних опхода у руци носе трс – штап обавијен дршљаном, Е.Ва.22:

ἐς τήνδε πρώτην ἦλθον Ἑλλήνων πόλιν,
 τὰκεῖ χορεύσας καὶ καταστήσας ἐμὰς
 τελετάς, ἴν' εἶην ἐμφανῆς δαίμων βροτοῖς.
 πρώτης δὲ Θήβας τάσδε γῆς Ἑλληνίδος
 ἀνωλόλυξα, νεβρίδ' ἐξάψας χροὸς
 θύρσον τε δοὺς ἐς χεῖρα, κίσσινον βέλος

У преводу:

Sad prvom, pravom dođoh gradu helenskom.

Uvedoh ondje kolo, *službu* sebi svud.

Uredih, kao boga da me štuje svijet.

U Tebi prvoj tu u zemlji Heladi

Klik digoh, puk ogrnuh kožom jelenjom,

Štap u ruke mu vrgoh ovit bršljanom. (Rac, K., Majnarić, N., 1990, 307b)

Мало даље у наставку, здор жена баханткиња хвалиће службовање догу Дионису, јер служење овом догу чисти диће, прочишћава душу, Е.Ва.73:

ὦ μάκαρ, ὅστις εὐδαίμων
 τελετάς θεῶν εἰ δῶς
 βιοτὰν ἀγιστεύει
 καὶ θιασεύεται ψυχὰν
 ἐν ὄρεσσι βακχεύων
 ὁσίοις καθαρμοῖσιν,

У преводу:

Sretna l' stvora, tkogod blažen

Svetu znade *službu* božju,

Žiće svoje čisti,

Dušu redom svetim redi,

Gorom klikom kliče

U očišćenju svetom. (Rac, K., Majnarić, N., 1990, 308a)

У ода Еурипидова одељка множина именице, *τελεταί*, саопштава дожанску службу. Дионис је њу седи установио (*καταστήσας*, в. први одељак) међу становницима Тебе, подучивши их како да му је служе. Следом, на делу је реч о служењу догу, догослужењу. Богослужење подразумева органску повезаност више догослужбених радњи, чији низ и редослед уобличава, даје (од)лик плоду званом обред.

¹¹ Или, Баханткиње.

Када казује службу, примећује се да термин стоји у множини. У множини је стојао и за означавање радње иницијације (Ar.Ra.1032, в. горе). Тако се чини да је изворно значење термина фокусирано на чин, обредну радњу, док би значење свеукупности обреда било секундарно, природно изведено из поменутог, у наставку статичније, у мери у којој појам обред саопштава друштвену појаву (феномен). Уз то, значење службе садржајно се поистовећује са верским празником, с обзиром да службу жене присталице Диониса врше догу у част (в. даље потврде с овим значењем).

Обредне службе мањег вида

„Молебан“

Као обредни чин, чинодејствије, термин се јавља у магијским рукописима, PMag.Par.4.1596 (LSJ I.1596):

Ἔστιν δὲ ἡ κατὰ πάντων τελετὴ ἥδε. πρὸς Ἡλίον λόγος ἐπικαλοῦμαι σε, τὸν μέγιστον θεόν, ἀέναον κύριον, κοσμοκράτορα, τὸν ἐπὶ τὸν κόσμον καὶ ὑπὸ τὸν κόσμον, ἄλκιμον θαλασσοκράτορα,...

Постоји ова општа служба. Обраћање Сунцу: призивам тебе, великога бога, вечнога господара, светодршца, који си по свету и под светом, силнога моредршца,...

У овом одељку из магијских папируса значење термина своди се једнако на службу, служење догу. На делу, реч је о једној молитви, долази од појединца, с конкретном молбом за услишење (како каже у наставку). Следом, долази у обзир да буде аналошки упоредива са молебаном као видом молитве. Овде је могуће претпоставити, на основу досадашњих анализа, да је молебан био праћен извесним обредним радњама.

У Аристофановој комедији *Зоље*, Бделиклеон се комично обраћа Аполону Уличном, заштитнику свога кућног прага, са молбом да га поучи новом обреду, којим ће призвати памети свога оца, по позиву судију, зато што показује знаке опседнутости суђењем јер жели да суди свима и свему¹², V.876:

δέξαι τελετὴν καινὴν, ὦ 'ναξ, / прими нову службу, о краљу

У ироничном тону, ради умилостивљења оца син моли Аполона¹³ да прими обредну службу коју му управо врши. Иако је реч о пародији на рачун обреда, заступљени су сви осовински елементи службе мањег вида: конкретном дожанству приноси се једна молитва, од појединца, с конкретном молбом за услишење. Тако би овде једнако била реч о молебану.

Када очитује молебан, лако се запажа да термин стоји у својој граматичкој једнини. С обзиром да је у једнини био заступљен када је указивао на

¹² И животињама — да ли се добро понашају, и стварима — да ли стоје на месту, итд.

¹³ Култ Аполона Агиеја (Αγυεῖς), заштитника путева, посведочен је осим атинске деме (општине) Ахарне још у Тегеји и Микени. Уп. Paus. 1.31, 2.19, 8.53.

сеукупност обреда (Hdt.2.171, в. горе), и овде би читовао исто: заокруженост, збирност сходних радњи које га чине. Тако би и ово значење било секундарно, изведено.

„Аналог јелеосвећења“

У Аристофановим *Зољама*, мало раније од управо цитираног места, син Бделиклеон покушао је да оца Филоклеона излечи од лудила¹⁴ обредима Кориданта¹⁵ (ἐκоруβάντιζε), који спадају у Дионисов (дакхички) култни круг и који су за то надлежни јер сами изазивају транс и махнитост, V.121:

(...) ὁ δ' αὐτῷ τυμπάνῳ
ἄξας ἐδίκαζεν εἰς τὸ Καινὸν ἐμπροσάν.
ὅτε δῆτα ταύταις ταῖς τελεταῖς οὐκ ὠφέλει,
διέπλευσεν εἰς Αἴγινα·

Превод на енглески језик гласи:

(We tried baths and lustrations — then his hallucinations)
Might yield to pipe, timbrel and viol;
He turns short, ere half's done, drops the New Court upon
And instantly calls up a trial.
This failing we're sailing to Aegina... (Mitchell, 1822, 183/4)

Изнова у ироничном тону комедије, термин, заступљен у множини, читује обредну службу мањег вида. Запажа се да постоји сврха овог и оваквог обреда: исцељење, „духовно“ исцељење. Дакле, реч је о молби сина (и овде, појединац) упућеној дожанствима у циљу излечења оца. Овим својим елементима термин довољно уверљиво призива слику о појму из хришћанског догослужења — јелеосвећењу. И овде би била реч о изведеном, даље пренесеном значењу. Приметимо, узгред, да од тих „јелеосвећења“, у којима су призивани Кориданти, како кажу стихови, није било користи. Иначе, обреди Кориданта спадају у τελεταί. На делу, реч је о ритуалу.

И у Платоновом *Федру* сусреће се једно место где се термин једнако односи на лечење од лудила, махнитости, Phdr.244e:

ἀλλὰ μὴν νόσων γε καὶ πόνων τῶν μεγίστων, ἃ δὴ παλαιῶν ἐκ μηνιμάτων ποθὲν
ἔν τισι τῶν γενῶν ἢ μανία ἐγγενομένη καὶ προφητεύσασα, οἷς ἔδει ἀπαλλαγὴν
ἠύρετο, καταφυγοῦσα πρὸς θεῶν εὐχάς τε καὶ λατρείας, ὅθεν δὴ καθαρμῶν τε καὶ
τελετῶν τυχοῦσα ἐξάντη ἐποίησε τὸν [ἐαυτῆς] ἔχοντα πρὸς τε τὸν παρόντα καὶ
τὸν ἔπειτα χρόνον, λύσιν τῷ ὀρθῶς μανέντι τε καὶ κατασχομένῳ τῶν παρόντων
κακῶν εὐρομένη.

Превод на енглески језик гласи:

Moreover, when diseases and the greatest troubles have been visited upon certain families through some ancient guilt, madness has entered in and by oracular power has found a way of release for those in need, taking refuge in prayers

¹⁴ Једнако је реч о суманутој жељи за дељењем правде.

¹⁵ Кориданти, било их је више.

and the service of the gods, and so, by purifications and *sacred rites*, he who has this madness is made safe for the present and the after time, and for him who is rightly possessed of madness a release from present ills is found

Ове две употребе су занимљиве јер је реч о исцелитељској вредности обреда (катаφυγοῦσα πρὸς θεῶν εὐχάς τε καὶ λατρείας „придегавајући молитви и служди догу“). Платон, уз то, пружа своје тумачење порекла духовних долести: од њих долују они који преко свог родног стабла носе неку стару кривицу. Следом, по Платону наследни грех је узрок умодолности. Овде термин фигурира у множини.

„Освећење простора“

Настављајући се на означавање мањег вида службе, термин ће се наћи у очитовању чина освећења места за конкретну употребу. Пиндар у десетој *Олимпијској оди* говори о Хераклу који је установио Олимпијске игре, Pind.Ol.10.45–55:

περὶ δὲ πάξαις Ἄλτιν μὲν ὄγ' ἐν καθαρῷ
διέκρινε, τὸ δὲ κύκλω πέδον
ἔθηκε δόρπου λύσιν,
τιμάσαις πόρον Ἄλφειοῦ
μετὰ δώδεκ' ἀνάκτων θεῶν· καὶ πάγον
Κρόνου προσεφθέγγατο· πρόσθε γάρ
νώνυμος, ἃς Οἰνόμαος ἄρχε, βρέχετο πολλᾶ
νιφάδι. ταῦτα δ' ἐν πρωτογόνῳ τελετᾶ
παρέσταν μὲν ἄρα Μοῖραι σχεδόν
ὅ τ' ἐξελέγχων μόνος
ἀλάθειαν ἐτήτυμον
Χρόνος.

Превод на енглески језик гласи:

...fencing round the Altis, he (Heracles) marked it off in the open, and the soil around he set apart as a resting-place for the evening banquet, thus doing honour to the stream of the Alphaeüs, among the twelve rulers divine. And he gave a name to the hill of Cronus, for aforesaid it was nameless, while Oenomaüs was king, and it was besprent with many a shower of snow. But, **in this rite primaeval**, the Fates were standing near at hand, and Time, the sole declarer of the very truth. (Pindar, 1978, 115)

У овом одељку обрт πρωτόγονος τελετή (с термином у његовом дорском облику: τελετά, ἦ) очитује обред освећења простора на којем ће се доцније одржавати игре у Зевсову част. Овде није реч о обреду у строгом смислу, о култу непосредно приношеном у част дожанства. Није реч ни о моледану, с обзиром да изостаје елемент молбе и њеног услишења. Јесте, пак, реч о служди мањег вида, која има конкретну сврху — осветити дати простор. Следи да се семантички садржај из обреда пренео на простор који

је пожељно сматрати освећеним, светим. И у овој својој употреби термин је заступљен једином. Нагласак стоји на свеукупности чинодејствија.

„Верски празник“

Термин дележи значење празника, празничних дана, употребљен и у једнини и у множини.

У Еурипидовој *Ифиџенији на Тауриди*, Орест, удица своје мајке, приповеда како су Атињани установили празник Антестерија, посвећених Дионису, где се другог дана испијало вино, Е.И.Т.959:

κλύω δ' Ἀθηναίοισι τὰμὰ δυστυχῆ
 τελετῆν γενέσθαι, κᾶτι τὸν νόμον μένειν,
 χοῆρες ἄγγος Παλλάδος τιμᾶν λεών

У преводу:

Iz bijede moje, čujem, *blagdan* stвори se
 Atenjanima, — обичај се држи још,
 Те судић, крџаг штује народ Paladin. (Рас, К., Мајнарић, Н., 1990, 568a)

Односно, с истим значењем и у множини:

Атенеј у *Гозди софисџа*, изједначавајући термин са крупним, важним верским празником који содом носи превлаку мистичког предања, даје своје тумачење значења термина, Athen.Deipn. 2.12:

τελετάς τε καλοῦμεν τὰς ἔτι μείζους καὶ μετὰ τινος μυστικῆς παραδόσεως ἑορτὰς τῶν εἰς αὐτὰς δαπανημάτων ἕνεκα. Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν καὶ πολυτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα.

Превод на енглески језик гласи:

We call by the name of “*mystic rites*” those festivals which are still more important and are accompanied by certain traditional mysteries, deriving the name from the large sums expended upon them. For telein means to spend generously, and those who spend much are called polyteleis, those who spend little, euteleis. (Athenaeus, 1854)

Τελεταί као и ἑορταί везане су за дожански „елемент“. Атенеј својим тумачењем наглашава мистички карактер којим се одликују τελεταί, за разлику од обичних светковина. И у првој овде потврди реч је о празнику посвећеном дожанству, Дионису.

Значење „верски празник“ свакако је изведено из ранијих, изворнијих и дближим обреду у строгом смислу значења. С обзиром да је оно удаљеније од изворног — чин иницијације, потом радње догослужења, надаље сам обред или у наставку и мања служба, могуће је да је ова дистанца од почетног семантичког лика утицала на развејавање опозиције конкретна радња: обред као појава, и да је из тог разлога могло доћи до употребе оба граматичка броја термина, и једнине и множине, на име значења „верски празник“.

„Светковине, свечаности“

У деветој *Питијској оди*, на сходном месту реч је о Телесикрату из Кирене, победнику у трци под пуним оружјем на Питијским играма 474. године. Пиндар каже да су њега, победника, жене посматрале на годишњим светковинама Паладе (тј. Атене, коју су поштовали у Кирени) и ћутке се молиле да добију таквог мужа или сина, Pyth.9.97:

πλεῖστα νικάσαντά σε καὶ τελεταῖς
 ὠρίαῖς ἐν Παλλάδος εἶδον ἄφωνοί
 θ' ὡς ἕκασται φίλτατον
 παρθενικαὶ πόσιν ἦ
 υἷὸν εὖχοντ', ὦ Τελεσίκρατες, ἔμμεν

Превод на енглески језик гласи:

The women saw your many victories at the *seasonal rites* of Pallas, and each silently prayed that you could be her dear husband, Telesicrates, or her son; (Pindar, 1990)

Израз τελεταῖ ὠριαῖ означава управо годишње светковине, овде се односећи на оне приређиване у част догиње Атене (или „сезонске“, како сугерише превод на енглески језик). И ово значење сасвим сигурно је касније, изведено. Светковине саме по себи трају више дана и вероватно је та трајност овде наметнула употребу множине термина.

Слично и у следећем извору:

У десетој *Немејској оди*, посвећеној Тееју из Арга, победнику у рвању на Немејским играма 463. године, Пиндар помиње његову двоструку победу на играма поводом Панатенејских свечаности. Награду су чиниле посуде са маслиновим уљем. Захваљујући Тееју посуде су отишле из Атине „Херином мужевном народу“, тј. у Арг, који је дио средиште Хериног култа, Nem.10.34:

γνῶτ' αἰείδω θεῷ τε καὶ ὅστις ἀμιλλᾶται πέρι
 ἐσχάτων ἀέθλων κορυφαῖς. ὕπατον δ' ἔσχεν Πίσα
 Ἴρακλέος τεθμόν. ἀδείαι γε μὲν ἀμβολάδαν
 ἐν τελεταῖς δις Ἀθηναίων νιν ὀμφαί
 κόμασαν· γαῖα δὲ καυθεῖσα πυρὶ καρπὸς ἐλαίας
 ἔμολεν Ἴρας τὸν εὐάνορα λαὸν ἐν ἀγγέω
 ἔρκεσιν παμποικίλοι

Превод на енглески језик гласи:

I sing what is known to the god and to whoever strives for the chief crown in the foremost games. Pisa holds the highest ordinance, that of Heracles. Still, the sweet voices of the Athenians at their *festival* twice sang victory-songs as a prelude for Theaeus, and in earth baked by fire olive oil came to the fine men of Hera's city in jars with richly painted sides. (Pindar, 1990)

Панатенејске свечаности су τελεταῖ Ἀθηναίων, односно опет светковине, прославе, феште атинског народа.

У комедији *Μιυρ* Аристофан ће два пута употребити термин при разговору Тригеја са Хермесом. Ту Тригеј упозорава Хермеса да дожанства Сунце и Месец, које једино варвари поштују, раде против олимпских догова, јер ако се Грци у рату међусобно униште, никоме осим њима двома људи неће приносити жртве: они ће преузети обреде, *τελεταί* олимпских догова (у које спада и Хермес). Неколико стихова касније Тригеј Хермесу нуди договор: ако му помогне да ослободи Ирене (*Μιυρ-ε*), обећава да ће Атињани велике Панатенејске свечаности и све друге светковине у част догова, укључујући и мистерије Диполија и Адонија, светковати њему, Хермесу у част, Aristophane 413 и 419:

ἵνα τὰς τελετὰς λάβοιεν αὐτοὶ τῶν θεῶν.

...

Καὶ σοὶ τὰ μεγάλ' ἡμεῖς Παναθήναι' ἄξομεν
πάσας τε τὰς ἄλλας τελετὰς τὰς τῶν θεῶν,
Μυστήρι' Ἑρμῆ, Διπολίει', Ἀδώνια·

Превод на енглески језик гласи:

And they get all *the rites* of all the Gods.

...

And then for you
We'll celebrate the great Panathenaea,
And all the other *rites* of all the Gods,
Demeter, Zeus, Adonis ... (Rogers, 1913, 53)

У првом стиху *τελεταί* се односе на обред вршен олимпским договима. С обзиром да термин стоји у множини, ту би нагласак стојао на служби, договима. У другом стиху означавају све остале светковине, свечаности које се врше у част догова, односно као у претходне две потврде. Из последњег стиха се види да у *τελεταί* спадају и мистерије, *μυστήρια* — мисли се на Елеусинске мистерије, превасходно Деметрин култ.

С обзиром да су управо поменути и мистерије у саставу *τελεταί*, на овом месту чини се zgodним изнети Борнкамова запажања о односу два термина. Наиме, као аутор одреднице *μυστήριον* у Кителовом Речнику, он напомиње да термин *τελετή* не садржи тајни елемент као што је то случај код појма *μυστήριον*, те ће се он стога касније употребљавати и за обредне радње које неће имати везе са посвећивањем, „consecration“ (Bornkamm у: Kittel, ³1964, 804/нап.10). Наиме, *τελετή* ће означавати церемонију као свечаност, и процесију, поворку.¹⁶ Ова разлика у нијанси значења објашњава зашто су се две речи, два повезана термина, могла често комбиновати. На пример: τὰ τε ἀπόρρητα τῆς κατὰ τὰ μυστήρια τελετῆς¹⁷ „неизрециво у обреду мистерија“.

¹⁶ И савремени грчки језик чува ово семантичко стање. Појам *τελετή* означава смотру, параду, церемонију, односно сваку званичну, јавну свечаност цивилног карактера.

¹⁷ Ditt.Syll.³ 944В 39.

„Свештени позив, чин свештенства“

Демостен, говорећи о давању грађанских права Платејцима, наглашава да ће бити у свему једнаки са Атињанима, изузев ако је реч о лицима у свештеном чину, Dem.Or.59.104:

ΨΗΦΙΣΜΑ ΠΕΡΙ ΠΛΑΤΑΙΕΩΝ. Ἴπποκράτης εἶπεν, Πλαταιέας εἶναι Ἀθηναίους ἀπὸ τῆσδε τῆς ἡμέρας, ἐπιτίμους καθάπερ οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, καὶ μετεῖναι αὐτοῖς ὦνπερ Ἀθηναίοις μέτεστι πάντων, καὶ ἱερῶν καὶ ὀσίων, πλὴν εἴ τις ἱερωσύνη ἢ τελετή ἐστὶν ἐκ γένους, μηδὲ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τοῖς δ' ἐκ τούτων.

Декрет о Платејцима. Хипократ је рекао да су Платејци Атињани од овога дана, да уживају грађанска права управо као и остали Атињани, да имају права на њих управо као што и Атињани уживају сва права, и у светињи, осим ако је посреди неко свештенство или *свештени чин* по родној линији, и не дирају се међу девет архоната, што припада Атињанима.

Термин у овом одељку, можда необично, саопштава свештену функцију као јавну дужност, officium. Уколико дисмо покушали претпоставити која семантичка везивна нит би могла одјаснити ово значење, које је такође реализовао термин *телеτή*, једино што дисмо могли рећи је да би заједничку тачку представљао чин — свештена радња. Одатле почев, у наставку би дошло до поистовећења чина, радње, акта са лицем које га врши. У овом случају, између чина и чинодејственика стојао би знак значењске једнакости.

„Знања о дожанском“ — *Τελευταί* као *λόγοι*

У Великом етимолошком речнику забележено је да стоичар Хрисип (III в. пре Хр.), *τελευταί* сматра теолошким учењима, 1008:

Gaisford, Etymologicum Magn. s. v. *τελετή* p. 750, 16: Χρύσιππος δέ φησι, τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους εἰκότως καλεῖσθαι *τελετάς*· χρῆναι γὰρ τούτους τελευταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκεσθαι, τῆς ψυχῆς ἐχούσης ἔρμα καὶ κεκρατημένης καὶ πρὸς τοὺς ἀμυήτους σιωπᾶν δυναμένης· μέγα γὰρ εἶναι τὸ ἄθλον ὑπὲρ θεῶν ἀκοῦσαί τε ὀρθὰ καὶ ἐγκρατεῖς γενέσθαι αὐτῶν.

Хрисип каже да се знања о дожанском с правом називају *teletai*, јер њих треба усвојити после свих осталих (*teleutaious*), када душа већ има (сигуран) ослонац, под контролом је и спосодна да оћути пред непосвећенима, јер је велики подвиг чути исправне ствари о договима и очувати самоконтролу у вези са њима.

Чини се да је Хрисип сматрао својеврсним одредом, одредном радњом као светим чином и сама учења о дожанском, како слушање говора који разматрају дожанска питања, тако и само њихово изрицање. У том случају реч би била о пренесеном значењу, у којем се *λόγος* уз допуну *περὶ τῶν θεῶν* изједначава са *τελετή*.

Судбина термина *τελετή* код хришћанских писаца

Реч Климента Александријског

Као термин паганског култа, *τελεταί* попримају код хришћанских писаца негативну конотацију.¹⁸ За илустрацију тога новог става може се узети Протрептик Климента Александријског, писан око 195. године. У другом поглављу обраћеник Климент се обара на паганске мистеријске култове које је, као рођени паганин, добро познавао, а у неке од мистерија вероватно био и посвећен, те подаци које он даје, премда могу бити пристрасно искривљени, остају драгоцен извор за познавање тих култова. Између осталог, пише (Protr.2.13):

Ὅλοιο οὖν ὁ τῆσδε ἄρξας τῆς ἀπάτης ἀνθρώποις, εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ Μητρὸς θεῶν καταδείξας τὰ μυστήρια, εἴτε Ἡετίων, ὁ τὰ Σαμοθράκων ὄργια καὶ **τελετάς** ὑποστηράμενος, εἴτε ὁ Φρὺξ ἐκεῖνος ὁ Μίδαας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοῦς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἐντεχνον ἀπάτην.

У преводу:

Нека је проклет зачетник такве обмане људског рода, био то Дардан, који је одзнанио мистерије Мајке догова, или Еетион, који је установио **мистеријске обреде** (=ὄργια καὶ **τελετάς**) на Самотраци, или онај Фригијац Мида, који је смишљену превару научио од Одриса а затим пренео својим поданицима.

Овај одељак читује Климентов презир према паганским обредима, означенима терминима **ὄργια** и **τελετάς**. То је и разумљиво с обзиром да говори Климент хришћанин. Ипак, тај негативан став према значењу термина, тачније идеолошком оквиру у којем је термин фигурирао, није превађао.¹⁹ Хришћански аутори, укључујући и самог Климента на другим местима, нису одбацили термин као прокажен. Напротив, *τελετή* је употребљена да значи свете тајне нове вере.

У хришћанским списима добро је, готово редовно, заступљена реч. И овде доминира његово значење свештених (<обредних) радњи. Поред употребе у општем значењу, односи се и на конкретна свештенодејствија: свету тајну крштења, освештања масла, миропомазања, причешћа, којима, додуше, сам термин не даје именовање. Но, то је и само по себи разумљиво, на основу његових дохришћанских значења. За именовање послужиће сходне допуне.

¹⁸ Исто важи и за *ὄργια*, *μυστήρια*.

¹⁹ О томе како и зашто је термин пронашао своје пуно место и у хришћанској терминологији, пристојан одговор, по нашем мишљењу, даје његова етимологија. О њој у неком од наредних бројева овог часописа.

„Свештене службе уопште“

Климент у спису Стромата износи своје мишљење да се догослужења одвијају ноћу зато што је тада душа смирена од спољних опажаја, окренута к седи и раздоритија, Strom.4.22. (M.8.1349B):

Ἐπειδὴ τηνικάδε ἡ ψυχὴ πελαυμένη τῶν αἰσθήσεων συννεύει πρὸς αὐτὴν καὶ μᾶλλον μετέχει τῆς φρονήσεως. διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ **τελεταὶ** γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος.

Мало даље, једнако је реч о свештеним службама уопште, 5.3. (5.4. у: TLG) (M.9.37C):

Οὐ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐφάπτεσθαι οὐ θεμιτὸν εἶναι συνεδόκει καὶ Πλάτωνι. ἐντεῦθεν αἱ προφητεῖαι οἱ τε χρησιμοὶ λέγονται δι' αἰνιγμάτων καὶ αἱ **τελεταὶ** τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀνέδην οὐ δείκνυνται, ἀλλὰ μετὰ τινῶν καθαρῶν καὶ προρρήσεων.

И Платону се чинило да није дозвољено чистоме да се дотиче онога који није чист. Стога се пророштва казују у загонеткама; и *мисџерије* се не показују тек тако намерницима, већ уз претходна очишћења и упутства.

Реч је о паганским пророчиштима и паганским мистеријама.

Тако и код Јевсевија у уводној речи његове Похвале цара Константина, Eus.L.C.proem. (M.20.1317C):

λογίων δὲ χρησιμοί, οὐκ ἐκ μαντείας (μᾶλλον δὲ μανίας παράφρονος) φωτὸς δ' ἐπιπνοίαις ἐνθέου προσπεφωνημένοι, τῶν **τελετῶν** ἡμῖν γενέσθωσαν διδάσκαλοι... οἷς δὴ τὰς θεοπρεπεῖς **τελετὰς** ἱεροφαντούμενοι ὧδέ πη θείων ὀργίων ἐφαψόμεθα.

Пророчке речи, не оне од гатања (тачније дезумног лудила) већ изречене надахњивањима дожанске светлости, нека нам буду учитељи у свештеним службама... по којима служећи догодиличне *службе* овде негде ћемо се дотаћи дожанских обреда.

У овом одељку пажњу привлачи одрт θείων ὀργίων. У Лампеовом речнику не постоји одредница ὄργια, коју иначе употребљавају хришћански писци, а ово место доказује да је и тај термин у хришћанству могао доћи позитивну конотацију.

Потврде овог значења су дροјне. Код Ареопагита на неколико места, Dion.Ar.e.h.3.3.6(M.3.432C) и 3.3.7(33B i 436B):

Τούτων οἱ μὲν ἀπερισάλπιγκτοι καθόλου τῶν ἱερῶν **τελετῶν** οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὀρώσιν ἀναιδῶς ἀπειπάμενοι τὴν σωτηριώδη τῆς θεογενεσίας μύσιν... Ἡ μὲν οὖν ἐσχάτη τοῖς κατηχουμένοις ἀπονενέμηται τάξις... Οὐδὲ γὰρ ἴσον ὡς οἶμαι τοῦ παντελῶς ἀμυήτου καὶ τῶν θείων **τελετῶν** ἄκρως ἀκοινωνήτου τὸ μετουσίαν τινὰ τῶν ἱερωτάτων ἐσχηκὸς **τελεστηρίων**, ἔτι δὲ ταῖς ἐναντίας ἢ θέλξουσιν ἢ ταραχαῖς ἐνησημένον.

Ἐπει δὲ τοῦ θείου γεγόνασιν ἔξω ναοῦ καὶ τῆς ὑπερκειμένης αὐτοῦς ἱερουργίας οἱ τῶν **τελετῶν** ἀμύητοι καὶ ἀτέλεστοι καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς ἱεραῆς ἀποστάται ζωῆς...

И када је реч о катихуменима, 7.3.3 (557C):

Καὶ γὰρ αὕτη μὲν (sc. Catechumens' τάξις, Lampe) ἀμύητός ἐστι καθόλου πάσης ἱεράς τελετῆς καὶ πρὸς οὐδέν οὐ μικρὸν οὐ μέγα τῶν ἱερώς τελουμένων ἐποπτεύειν αὐτῇ θεμιτὸν...

И сам ред катихумена не учествује ни у једном *свеишћеној служби* и није му дозвољено да дило које делове службе гледа, ни мале, ни велике...

Чин крштења

Бројни су изрази у којима термин уз допуну означава чин крштења:

Chrys.Thdr.I.17: τῆς ἱεράς τῶν μυστηρίων τελετῆς ἀξιοθεΐς

Dion.Ar.e.h.2.3.1 (M.3.397A): τῆς ἱεράς τελετῆς θεογενεσίας

Dion.Ar.e.h.4.3.11 (M.3.484C):

αὐτῷ τῷ τελεσθέντι τὴν ἱερωτάτην τῆς θεογενεσίας τελετὴν τὴν τοῦ θεαρχικοῦ πνεύματος ἐπιφοίτησιν ἢ τοῦ μύρου δωρεΐται τελειωτικὴ χρῆσις

Из ове потврде види се како је непосредно по чину крштења, „догопостајања“ следило миропомазање, означено као *τελειωτικὴ* у односу на крштење.

Света тајна миропомазања као друга у низу *τελετή* сусреће се у: Dion.Ar.e.h.4.1 (M.3.472D), 4.2 (M.473A), 4.3.12 (M.485A), 5.1.3 (M.504B).

Чин освештања светога мира (масла)

Поступак освећења светога мира описан је у ареопагитском спису, 2.95.16 у TLG:

Μυστήριον τελετῆς μύρου... τὸ μύρον ὁ ἱεράρχης λαβὼν ἐπιτίθησι τῷ θείῳ θυσιαστηρίῳ... καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην εὐχὴν ἀποπληρώσας ἐν ταῖς ἀγιωτάταις τῶν ἀφιερουμένων τελεταῖς αὐτῷ χρῆται πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴν τελεσιουργίαν.

Чин причешћивања

Овај чин Јован Златоусти назива најстрашнијим, Chrys.Sac.3.4.47:

Таύτης οὖν τῆς φρικωδεστάτης τελετῆς τίς μὴ μαινόμενος μηδὲ ἐξεστηκῶς ὑπερφρονῆσαι δυνήσεται;

И код Синесија наилазимо на исти чин, описан као „неизрецив“, Synes.ep.58 (M.66.1404A):

εἰ δὲ τις ὡς μικροπολίτιν τὴν ἐκκλησίαν ἀποσκυβαλίσει καὶ δέξεται τοὺς ἀποκρηρύκτους αὐτῆς... ἴστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἦν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται. ὁ δὲ τοιοῦτος, εἴτε λευϊτης ἐστὶν εἴτε πρεσβύτερος εἴτε ἐπίσκοπος, ἐμβалоῦμεν αὐτῷ δεξιάν, οὔτε ἀπὸ τῆς αὐτῆς ποτὲ σιτησόμεθα, πολλοῦ δὲ δεήσομεν κοινωνῆσαι τῆς ἀπορρήτου τελετῆς...

И опет код Ареопагита, Dion.Ar.e.h.1.1 (M.3.372A):

Τῆς ἱεράς μυσταγωγίας τὴν τελετὴν

Односно, причешће као чин над чиновима, који је у једном тренутку назван „заједница“ и „сабрање“,²⁰ Dion.Ar.e.h.3.1 (M.3.424C):

ἔστι...τελετῶν τελετή... ὅτου...ἐνεκα τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις ἱεραρχικαῖς τελεταῖς ἐκκρίτως αὐτῆ...ἀνατίθεται καὶ...ἀνηγόρευται κοινωνία τε καὶ σύναξις.

На крају, термин и скупно означава сва три свештена чина — крштење, миропомазање и причешће, имајући, како каже Ареопагит, троструку силу, Dion.Ar.e.h.5.1.3 (M.3.504A i 504B):

Ἦ μὲν οὖν ἀγιωτάτη τῶν τελετῶν ἱερουργία πρώτην μὲν ἔχει θεοειδῆ δύναμιν τὴν ἱερὰν τῶν ἀτελέστων κάθαρσιν, μέσην δὲ τὴν τῶν καθαρθέντων φωτιστικὴν μύησιν, ἐσχάτην δὲ καὶ τῶν προτέρων συγκεφαλαιωτικὴν τὴν τῶν μνηθέντων ἐν ἐπιστήμῃ τῶν οἰκείων μύησεων τελείωσιν... Τῆς μὲν οὖν ἀγίας τῶν τελετῶν ἱερουργίας ἡ τρισὴ δύναμις.

У виду закључка

Овако би отприлике изгледао преглед значења термина *τελετή*, у његовој античкој и потоњој употреби код хришћанских писаца. Он је опстао, без обзира на нови оквир, нову веру и њену дијаметралну идеолошку неусугласивост са претходном јој религијском идеологијом. Опстао је и активан је до данас.

Античка значења термина гласе: иницијација, обред уопште и конкретна обредна служба пуног или мањег вида (аналози молебана, желеосвећења, освећења простора), верски празник, као и светковине, свечаности, уз то чин свештенства. Изузев у значењу свештеног чина, за које нисмо наишли на сходну потврду, у својим осталим значењима термин прелази у хришћански оквир и, свакако *mutatis mutandis*, налази своје пуно место. Ту пак најконкретније, најиздиференцираније, читује чинове светих тајни крштења, миропомазања и причешћа, као и освештање масла.

Τελετή читује структурни образац обреда. Подразумева конкретне догослужбене радње, чинодејства, са својим темпом и ритмом. *Τελετή* не представља властито име за обред. Властита имена за обред су *ῥυγία* и *μυστήρια*.

²⁰ Како се данас све чешће назива евхаристијска служба. Израз *Θεῖα* или *Ἁγία κοινωνία* преведен је на разне језике, црквенословенски *Святое ἕρчисιџие*, латински *Sancta Communionio*, енглески *Holy Communion* итд.

Литература

- Aristophane (1924). *Пах*. vol. 2. Paris: Les Belles Lettres.
- Аристофан (1978). *Жаде*. Нови Сад: Матица српска.
- Athenaeus (1854). *Deipnosophists or Banquet of the Learned*, vol. II.
- Burkert, W. (1985). *Greek Religion*. Cambridge/Massachusetts.
- Gaisford, T. (ed.). (1848). *Etymologicum magnum*. Oxford: Oxford University Press.
- Kittel, G. (³1964). *Theological Dictionary of the New Testament*, VIII. Michigan.
- Lampe, G.W.H. (¹1994). *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford.
- Mitchell, T. (1822). *The Comoedies of Aristophanes*, vol. II. The Wasps.
- Pindar (1978). *The Odes of Pindar*.
- Pindar (1990). *Odes*. The Annenberg CPB/Project.
- Рач, К., Мајнарић, Н. (1990). *Sabrane grčke tragedije*. Euripid: Bakhe, Ifigenija na Tauridi.
- Rogers, B.B. (1913). *The Comoedies of Aristophanes*, vol. III. The Peace.
- Rudolph, K. (2005). Mystery religions. У Jones, L. (ed.). *Encyclopedia of Religion*. Thomson Gale.
- Herodotus (1890). *The History of Herodotus*.
- Херодот (1980). *Историја*. Нови Сад.
- Chantraine, P. (1968). *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Paris.

Έλένη Φέμιτς-Κασάπη

Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου, Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή, Βελιγράδι

Ο όρος «τελετή» στις ελληνικές γραπτές πηγές λατρευτικού περιεχομένου

Ο προχριστιανικός ελληνικός κόσμος στο ιστορικο-θρησκευτικό πλαίσιο του γνώρισε δύο κατηγορίες λατρειών — δημόσιες και μυστηριακές λατρείες, προσφερόμενες εις τιμήν των αρχαίων θεοτήτων. Σε αυτό το άρθρο εξετάζονται οι μυστηριακές λατρείες, έτσι όπως αυτές έχουν περιγραφεί και ερμηνευτεί με τον όρο «τελετή». Σε δεκαοκτώ χωρία Αρχαίων και δεκαπέντε Χριστιανών συγγραφέων, ο όρος παρουσιάζεται και αναλύεται από φιλολογική πλευρά και εξηγείται η διαδρομή της σημασιολογικής του χρήσεως. Προκύπτει ότι στην αρχαιότητα ο όρος δήλωνε τη λατρεία ως γενικό φαινόμενο με έμφαση στην πράξη της μύησης, έπειτα τη λατρευτική ιερουργία και σχετικά με αυτήν συγκεκριμένες ακολουθίες — τα ανάλογα των Ακάθιστων Ύμνων και Αγιασμών (ελαίου και χώρου). Παντού τονίζονται ιεροτελεστικές πράξεις με ιδιοσυστατό σκοπό και ρυθμό. Ο όρος επίσης αποδίδει τη σημασία της θρησκευτικής εορτής (εορτασμούς), πανηγυρης και πανηγυρισμού, θρησκευτικών εκδηλώσεων, αλλά και της ιεροσύνης. Αυτό το άρθρο θα δείξει πως σχεδόν όλες αυτές οι σημασιολογικές παραλλαγές έχουν απορροφηθεί και από τον χριστιανικό γραπτό λόγο, όπου όμως ο όρος κατεξοχήν υποδεικνύει τις τελετές των Αγίων Μυστηρίων, δηλαδή Βαπτίσματος, Χρίσματος, Θείας Μεταλήψεως, όπως και Αγιασμού Μύρου.

Λέξεις κλειδιά: μυστηριακή λατρεία, τελετή, όρος, σημασιολογία, χρήση.

Датум пријема чланка: 9. 12. 2015.

Датум прихватања чланка за одјављивање: 17. 12. 2015.